

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

БИЛИЦЯ Уляна Ярославівна

УДК 81'42'373:811.111

**КОНЦЕПТ HUMAN BEING
В АНГЛОМОВНІЙ КОМПАРАТИВНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Львів – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі англійської філології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор філологічних наук, доцент
МИХАЙЛЕНКО Валерій Васильович,
Університет Короля Данила,
професор кафедри перекладу та філології

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
АНДРЕЙЧУК Надія Іванівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри перекладознавства
і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура

кандидат філологічних наук, професор
КОЛЯДА Еліна Калениківна,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри практики англійської мови

Захист відбудеться «11» жовтня 2019 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.15 у Львівському національному університеті імені Івана Франка (79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, факультет іноземних мов, ауд. 405).

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79601, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано «10» вересня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук,
доцент

О. В. Татаровська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Мовознавство кінця ХХ – початку ХХІ ст. характеризується яскраво вираженою антропоцентричною парадигмою, яка поставила в центр своїх досліджень Людину, її свідомість, мислення та духовний світ.

Ідеї антропоцентризму беруть свій початок ще від Сократа й Платона, Демокрита й Аристотеля, В. Гумбольдта й Е. Бенвеніста, Г. Штейнталя й О. Потебні. Проблематика антропоцентризму представлена сьогодні в працях сучасних *зарубіжних* (Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, Г. А. Багаутдінова, Є. Бартмінський, Дж. Батлер, А. Вежбицька, В. Г. Гак, А. І. Геляєва, Р. Гойбергер, Дж. Грінберг, М. Джонсон, Л. Г. Золотих, Д. Кемерон, О. С. Кубрякова, Дж. Лакофф, В. О. Маслова, М. Новосад-Бакалярчик, А. Пайдзінська, Дж. Паксман, Дж. Серль, Ю. С. Степанов, В. М. Телія, В. Фоллі, М. Чурак та ін.), а також *вітчизняних* (Н. І. Андрейчук, Ф. С. Бацевич, О. Л. Бессонова, О. С. Бондаренко, Н. Ф. Венжинович, О. В. Забуранна, Ю. В. Ковалюк, В. В. Михайленко, К. І. Мізін, М. М. Полюжин, О. О. Селіванова, Л. О. Ставицька та ін.) учених.

Наукові розвідки мовознавців значною мірою присвячені вирішенню одного із масштабних завдань – системному і комплексному описові вербалізації одного із ключових концептів будь-якої картини світу, яким є Людина. Дослідженню цього концепту на матеріалі антропоцентричних компаративних фразеологічних одиниць (далі – АКФО) англійської мови і присвячена реферована робота.

Термін «антропоцентрична компаративна фразеологічна одиниця» в дисертації потрактовано як стійке, семантично цілісне словосполучення порівняльного характеру з цілком або частково переосмисленим значенням, що семантично орієнтоване на позначення Людини, її рис, ознак та властивостей.

У роботі ідеографічно відтворено концепт HUMAN BEING, вербалізований одиницями англійської компаративної фразеології (далі – КФ) та здійснено його дослідження з позицій когнітивної лінгвістики й лінгвокультурології.

Фрагментарно описи Людини або її окремих рис та ознак засобами АКФО фігурують у дослідженнях, виконаних на матеріалі різних мов, зокрема: *фінської* – І. А. Євтихєєва, *англійської* – Г. І. Ісіна, О. В. Терентьєв, *чеської* – Л. А. Лебедева, Л. Ю. Назаренко, *української* – А. М. Найда. Прямо і безпосередньо такі описи здійснено тільки в окремих дослідженнях на матеріалі АКФО таких мов: *шведської* – О. С. Альошин, *української* – Г. М. Доброльожа, *німецької* – К. І. Мізін.

Проте у вітчизняній фразеології сьогодні немає комплексного і вичерпного дослідження концепту HUMAN BEING, вербалізованого одиницями КФ англійської мови. Відсутнє воно і в зарубіжній англістиці, незважаючи на те, що аналізом цих мовних знаків займалися такі мовознавці, як Х. Бредін, К. Вікберг, А. Гаргані, С. Глюксберг, С. Ганеман, Р. Мун, П. П'єріні, Е. Валашевська та інші.

Отже, **актуальність** теми дослідження зумовлена:

– антропоцентричною спрямованістю сучасних мовознавчих студій на дослідження та аналіз культурно значущих концептів, центральним із яких є HUMAN BEING;

- відсутністю комплексних загальнотеоретичних робіт, присвячених питанню об'єктивації концепту HUMAN BEING одиницями КФ англійської мови;
- нагальною потребою у виявленні всіх АКФО англійської мови, що об'єктивують концепт HUMAN BEING, для формування цілісного уявлення про цей ключовий фрагмент картини світу.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з планом наукових робіт кафедри англійської філології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» в рамках комплексної кафедральної науково-дослідної теми «Мовні та концептуальні картини світу» (номер державної реєстрації 0113U001963). Тема роботи уточнена на засіданні Вченої ради ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 5 від 25.10.2018 року).

Метою роботи є дослідження об'єктивації концепту HUMAN BEING одиницями компаративної фразеології англійської мови.

Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких **завдань**:

- проаналізувати існуючі в мовознавстві підходи до моделювання концептів, розробити принципи структурної організації концепту HUMAN BEING та сформувавши методiku його дослідження;
- інвентаризувати АКФО, що вербалізують концепт HUMAN BEING, та виокремити їхні виражальні та концепторелевантні структурно-семантичні ознаки;
- дослідити основні складники концепту HUMAN BEING – поняттєвий, асоціативно-образний, ціннісний, а також фрагментарно – національно-культурний та гендерний кризь призму семантики АКФО;
- здійснити всебічний ідеографічний, когнітивний та лінгвокультурний аналіз концепту HUMAN BEING на матеріалі одиниць англійської мови;
- провести корпусний аналіз АКФО на предмет їхнього вживання / невживання в англійській мові за допомогою The British National Corpus (BNC) та The Corpus of Contemporary American English (COCA).

Об'єктом дослідження є концепт HUMAN BEING, вербалізований АКФО сучасної англійської мови.

Предмет дослідження – ідеографічні, лінгвокогнітивні та лінгвокультурні параметри концепту HUMAN BEING в англійській мові.

Матеріалом дослідження слугують 2886 АКФО англійської мови, виокремлені методом суцільної вибірки із 25 фундаментальних вітчизняних і зарубіжних лексико- та фразеографічних джерел, що репрезентують сучасну англійську мову. Отримані результати були верифіковані за допомогою аналізу корпусів – The British National Corpus (BNC) та The Corpus of Contemporary American English (COCA) (18795 вживань).

Характер мовного матеріалу, комплексний напрям дослідження, його мета, а також визначені завдання зумовили застосування цілої низки **методів і прийомів**. Такими є насамперед *загальнонаукові методи*: метод суцільної вибірки фактичного матеріалу, аналіз і синтез, індукція і дедукція, порівняння, моделювання, метод гіпотези, описовий метод, метод кількісного опрацювання мовного матеріалу тощо.

Загалом у дослідженні превалює *антропоцентрична* парадигма з опорою на дані когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології.

У роботі використані такі *спеціальні лінгвістичні* методи:

- фразеологічна ідентифікація для добору та інвентаризації АКФО;
- концептуальний аналіз із метою моделювання концепту HUMAN BEING;
- компонентний аналіз для визначення семантичної структури АКФО;
- етимологічний аналіз із метою реконструкції первинного образу та внутрішньої форми одиниць КФ;
- ідеографічна класифікація АКФО для систематизації фактичного матеріалу дослідження;
- корпусний аналіз АКФО для отримання об'єктивних висновків щодо функціонування цих одиниць в умовах реальної комунікації;
- елементи кількісних підрахунків з метою підтвердження результатів проведеного дослідження.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вона є *першою* спробою у сучасній когнітивістиці та фразеології дослідження концепту HUMAN BEING на основі його об'єктивації одиницями КФ сучасної англійської мови. У дисертації *вперше* застосовано дихотомічний підхід до структуризації цього концепту та аналізу АКФО, що його об'єктивують. Ці одиниці *вперше* виокремлені, а також комплексно й системно досліджені крізь призму ідеографії, лінгвоконцептології та лінгвокультурології. У роботі *вперше* здійснено лексикографічний опис одиниць КФ на позначення HUMAN BEING в англійській мові.

На захист виносяться такі положення:

1. Концепт HUMAN BEING як ключовий фрагмент концептуальної та мовної картин світу має дихотомічний характер організації, що зумовлено полярністю рис, ознак та властивостей Людини.

2. Згідно з дихотомічним підходом до об'єкта дослідження структуру концепту HUMAN BEING формують гіперконцепти OUTER та INNER HUMAN BEING, які у свою чергу підлягають подальшій структуризації. Складовими гіперконцепту OUTER HUMAN BEING є такі власне концепти, як APPEARANCE, PHYSICAL STATES, а гіперконцепту INNER HUMAN BEING – власне концепти PSYCHO EMOTIONAL STATES AND FEELINGS, VOLITIONAL POWERS, INTELLECTUAL VIRTUES, MORAL QUALITIES та SOCIAL CHARACTERISTICS. Зазначені власне концепти структуруються низкою гіпоконцептів, які, перебуваючи у протиставленні один до одного, формують дихотомічні опозиції.

3. АКФО, що вербалізують концепт HUMAN BEING, будучи побудованими на порівнянні, наділені особливою структурою та семантикою, стійкістю у вживанні, характеризуються яскраво вираженою образністю, оцінністю й емотивністю, а тому здатні виступати ефективним експресивним засобом у системі мовних номінацій Людини, а відтак і продуктивно об'єктивувати цей концепт.

4. На мовному рівні дихотомічно організований концепт HUMAN BEING представляє собою компаративно-фразеологічне поле, яке структуроване

сукупністю фразеотематичних груп, фразеосемантичних полів та фразеосинонімічних рядів. Це поле є частиною загального концептуально-мовного макрополя концепту, вербалізованого усією сукупністю мовних одиниць різних рівнів та різної структурно-семантичної організації.

5. Найбільш чітко вираженими складниками концепту HUMAN BEING є асоціативно-образний, оцінний, а також національно-культурний та гендерний.

В основі асоціативно-образного складника концепту лежать різноманітні образні асоціації Людини із близькими їй живими істотами, предметами, об'єктами і явищами навколишнього світу, з ознаками й рисами яких вона себе порівнює й за аналогією переносить на себе. Цей складник концепту HUMAN BEING може бути відтворений у системі культурних кодів/субкодів із різних сфер позамовної дійсності, які є джерелом формування мотиваційно-образної основи АКФО.

Центром концепту HUMAN BEING є його оцінний складник. Основними двома групами одиниць, що його формують, є позитивно та негативно оцінні АКФО, що пояснюється двоїстим і полярним характером сутності Людини. При цьому кількість негативно оцінних одиниць значно переважає позитивно оцінні, що зумовлено більш різкою емоційно-оцінною реакцією носіїв англійської мови на негативні риси та ознаки Людини.

6. У концепті HUMAN BEING спостерігається взаємодія універсального/специфічного/унікального. Про це свідчить семантика АКФО, серед яких можна виокремити ті, які мають свої еквіваленти в інших мовах, та одиниці, які їх не мають та актуалізують культурну специфіку/унікальність цього концепту. Зумовлено це тим, що, з одного боку, Людині властиві риси та ознаки незалежно від її расової, національної чи етнічної належності, а з іншого – ті, які характеризують її як представника англійської лінгвокультурної спільноти.

З позиції гендеру цей концепт має у своїй переважній більшості маскулінний характер, тобто ознаки андроцентричності.

Теоретична значущість цієї наукової розвідки обумовлена важливістю дослідження такого ключового концепту картини світу, яким є HUMAN BEING. У роботі апробовано наукову концепцію дихотомічного підходу до об'єкта дослідження, яка має універсальний характер і може бути використана в дослідженнях однойменного концепту на матеріалі різних мов та одиниць різної структурно-семантичної організації. Проведене дослідження є певним внеском у теорію фразеології, ідеографії, лінгвоконцептології, лінгвокультурології та лексикографії. Теоретичні положення дисертації можуть бути використані для подальшої розробки питань, пов'язаних з людським фактором у мові, зокрема у фразеології. Запропонований у Додатку 4 словник АКФО може стати основою для подальших досліджень HUMAN BEING на матеріалі зазначених одиниць.

Практична цінність роботи полягає в тому, що висновки й узагальнення, а також систематизований фразеологічний матеріал можуть бути використані на лекціях та семінарських заняттях з лексикології англійської мови (розділ «Фразеологія»), когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, при укладанні

ідеографічних і тематичних словників, що стосуються сфери «Людина», на заняттях з практичного курсу англійської мови, а також при написанні наукових робіт.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та результати проведеного дослідження були оприлюднені на таких національних та міжнародних наукових конференціях: «Дискурсні стратегії лінгвістики XXI століття» у Львівському національному університеті імені Івана Франка (2011 р.); «Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC)» у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (2013, 2016, 2017 рр.); «Лингвистика, лингводидактика, лингвокультурология: актуальные вопросы и перспективы развития» у Білоруському державному університеті, Мінськ (2017 р.), Science and Education a New Dimension, Будапешт (2017р.); «Сучасний вимір філологічних наук» у Львівському національному університеті імені Івана Франка (2018 р.). Обговорення отриманих результатів дисертації здійснювалось також щорічно на засіданнях кафедри англійської філології та на звітних наукових конференціях викладачів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника у період 2008 – 2019 рр.

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 13 публікаціях: 6 статей, опублікованих у фахових виданнях України, 2 статті – в іноземних наукових виданнях та 5 тез доповідей на наукових конференціях.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається з анотацій двома мовами, інформації про публікації автора, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (всього 395 позицій, із них: 345 – наукової літератури, у тому числі 65 іноземними мовами, 50 – довідкової літератури та лексикографічних джерел), а також додатків. Загальний обсяг дисертації становить 368 сторінок, обсяг основного тексту – 169 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми та її актуальність, визначено мету та конкретизовано завдання, окреслено предмет і об'єкт дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичну значущість та практичну цінність роботи, подано інформацію про апробацію роботи, її структуру та зв'язок з науковою темою, сформульовано основні положення, що виносяться на захист.

У **першому розділі «Теоретичні та методологічні засади дослідження концепту HUMAN BEING в англійській компаративній фразеології»** викладено теоретичні основи дослідження, окреслено головні підходи до вивчення поняття «концепт» та виявлено структуру концепту HUMAN BEING, з'ясовано особливості структури та семантики АКФО як його вербалізаторів, а також здійснено аналіз методологічних засад дослідження в рамках концептології та фразеології.

Концепт HUMAN BEING визначається в роботі як такий, у якому одиницями КФ англійської мови об'єктивується не тільки поняттєво-логічна, але й культурно

детермінована інформація про Людину як представника англоспівної лінгвоспівноти, яка стосується її цінностей та ідеалів, специфіки її світорозуміння та світосприйняття. Цей концепт є базовим і ключовим концептом у будь-якій картині світу, у тому числі англоспівній уже тому, що сама Людина як розумна істота є в центрі всього земного буття. Такий статус цього концепту підтверджується також високою номінативною щільністю його об'єктивації як лексичними, так і фразеологічними одиницями, зокрема компаративними.

Людина є складним об'єктом дослідження, оскільки її сутність глобальна і безмірна, а тому цей концепт не піддається однозначному моделюванню його структури. Цим пояснюється велика різноманітність концептуально-мовних схем Людини, які представлені в дисертаційних дослідженнях таких мовознавців, як О. Ф. Арсентьева, Г. А. Багаутдинова, А. І. Геляева, Ж. Х. Гергокова, Н. Б. Дем'яненко, З. С. Мацюк, Л. Б. Нікітіна, О. Г. Сошко, В. В. Хмара та інших.

Однак, більшість науковців (філософів, психологів, лінгвістів) вказує на подвійність людської натури, на її дуалістичний характер, адже Людина, з одного боку, істота біологічна й фізична, що знаходить свій вияв у її зовнішніх ознаках, а з іншого – розумна, моральна, психічна й соціальна, що свідчить про її внутрішній світ. Відтак практично всі її ознаки, риси та властивості мають бінарну природу, є полярними і протиставляються одні одним. Це знайшло своє відображення у багатьох сучасних мовознавчих розвідках, у яких Людина описана у формі бінарних опозицій, як-от: «чоловік – жінка» (О. С. Бондаренко), «любов – ненависть» (Е. Ю. Балашова, В. Е. Муратова), «моральність – аморальність» (О. Коломійчук), «правда – неправда» vs «добро – зло» (З. С. Коцюба, О. А. Соловйова), «розум – дурість» (Н. Д. Кіщенко, О. О. Мішин), «щедрість – скупість» (О. О. Петров), «друг – ворог» (Н. А. Погребна), «життя – смерть» (О. О. Приходченко), «щастя – нещастя» (І. Б. Русакова), «success – failure» (С. М. Щербина), «свій – чужий» (Є. Бартмінський, Н. В. Варех, І. О. Гаврилюк).

Однією із форм бінарності є явище *дихотомії*, під яким у логіці розуміють поділ обсягу поняття на два видові поняття, що суперечать одне одному. Як на це вказує довідкова література, основою поділу виступає наявність чи відсутність певної ознаки. У результаті дихотомічного поділу родового поняття (А) отримують два видові поняття (Х і не Х), що перебувають у відношенні суперечності і є підпорядкованими поняттям (А). Важливим є те, що при дихотомії може відбуватися поділ певної ознаки на дві видові, одна із яких при цьому є родовою і стає основою поділу. У лінгвістиці дихотомією називають зазвичай поділ або контраст між двома речами (ідеями, концептами тощо), які вважаються абсолютно різними, навіть протилежними або такими, що конкурують між собою (О. П. Дубчак, В. В. Михайленко, Т. С. Семегин).

Двоїста природа та полярність сутності Людини зумовила можливість сформуванню загальної концептуально-мовної моделі HUMAN BEING за *дихотомічним* принципом: «*tall*» – «*not tall*», «*healthy*» – «*unhealthy*», «*kind*» – «*unkind*», «*sincere*» – «*insincere*» тощо. Ці концептуальні ознаки HUMAN BEING, вербалізовані АКФО, розглядаються в роботі як *дихотомічні опозиції*, які

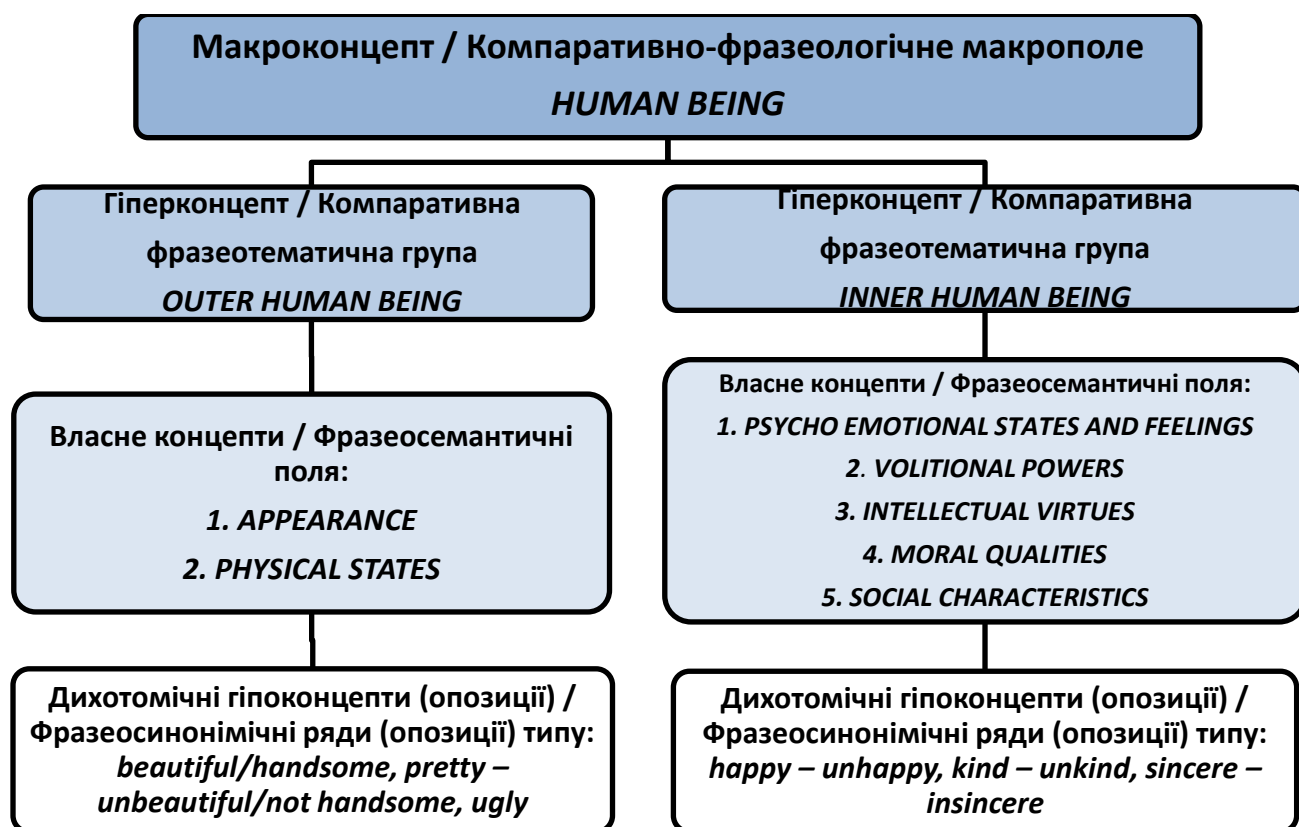
протиставлені за аксіологічною шкалою, проте об'єднані навколо спільної архісеми і відповідають вищезазначеній схемі «X і не X». Вони нерозривно пов'язані між собою, оскільки існування одного неможливе без наявності іншого. Саме такий поділ на дихотомічні опозиції складає основу структурної моделі об'єкта нашого дослідження – концепту HUMAN BEING.

При більш детальній структуризації концепту HUMAN BEING у роботі використана термінологія опису ієрархічної структури концепту, запропонована А. М. Приходьком, яка передбачає виокремлення таксонів вищого та нижчого рівнів, що існують за принципом включення одних у склад інших, а саме: «макроконцепти», «гіперконцепти», «власне концепти» та «гіпоконцепти». Постулюється, що «макроконцепти» є базовими концептотипами, які мають наднаціональний характер, їх складовими є «гіперконцепти», які відрізняються певною етнокультурною специфікою. «Гіперконцепти» виступають як родові поняття щодо видових – «власне концептів», у складі яких можна виокремити «гіпоконцепти» – найменші конституенти концептополя.

Враховуючи дихотомічний підхід до об'єкта дослідження, в *макроконцепті* HUMAN BEING виокремлено два *гіперконцепти* OUTER та INNER HUMAN BEING. Зазначені гіперконцепти піддаються подальшій структуризації, зокрема, складовими гіперконцепту OUTER HUMAN BEING є такі *власне концепти*, як APPEARANCE, PHYSICAL STATES, а гіперконцепту INNER HUMAN BEING – *власне концепти* PSYCHO EMOTIONAL STATES AND FEELINGS, VOLITIONAL POWERS, INTELLECTUAL VIRTUES, MORAL QUALITIES та SOCIAL CHARACTERISTICS. Усі зазначені концепти структуруються у свою чергу *гіпоконцептами*, які, перебуваючи у протиставленні один до одного, формують *дихотомічні гіпоконцепти*, вербалізовані одиницями КФ. Таким чином, макроконцепт HUMAN BEING має інклюзивно-партитивний характер організації, оскільки усі його сегменти є рівноправними та входять один в одного. За структурною організацією цей макроконцепт відрізняється від інших макроконцептів, у переважній більшості яких їх складові розміщуються за принципом «центр – периферія» або структуруються в лінійному порядку.

Із концептуальною схемою макроконцепту HUMAN BEING корелює її компаративно-фразеологічна модель, яку формують одиниці КФ як вербалізатори змісту цього концепту. Вони сукупно формують в межах досліджуваного концепту польову структуру, яка в дисертації отримує назву «*компаративно-фразеологічне макрополе*», під яким розуміється сукупність АКФО, об'єднаних загальною інтегральною ознакою і узагальнене значення яких відповідає значенню архілексеми HUMAN BEING.

Компаративно-фразеологічне макрополе складається з низки інших полів, тематичних груп, ієрархія яких ґрунтується у роботі на ідеографічній класифікації фразеологізмів таких мовознавців, як Ж. В. Краснобаєва-Чорна, М. Охріменко, Ю. Ф. Прадід.

Рис. 1. Концептуально-мовна модель концепту HUMAN BEING

Запропонована в цій моделі схема компаративно-фразеологічного макрополя HUMAN BEING є розгалуженою і характеризується складною ієрархічною організацією, для якої характерне явище взаємозалежних гіперо-гіпонімічних відношень. Нижній рівень цього поля формують *фразеосинонімічні ряди*, які об'єднують АКФО зі спільною для них семантичною ознакою і які об'єктивують *дихотомічні гіпоконцепти (опозиції)*. Далі слідують *фразеосемантичні поля*, які містять дві і більше групи фразеологізмів, об'єднані загальною інтегральною семою, спільністю значення і які вербалізують такі власне концепти як APPEARANCE, PHYSICAL STATES, PSYCHO EMOTIONAL STATES AND FEELINGS, VOLITIONAL POWERS, INTELLECTUAL VIRTUES, MORAL QUALITIES, SOCIAL CHARACTERISTICS. Зазначені фразеосемантичні поля є складовими *фразеотематичних груп*, які в роботі йменуються як OUTER та INNER HUMAN BEING, і які сукупно формують компаративно-фразеологічну складову макроконцепту HUMAN BEING.

Основна увага в роботі зосереджена на дихотомічних опозиціях, які об'єктивовані фразеосинонімічними рядами АКФО. Розташування одиниць у цих рядах відповідно до польового принципу має *ядро-периферійний характер*, тобто - від найбільш частотно вживаних, образних й емоційно насичених, які формують ядро поля, до одиниць з меншим ступенем цих ознак, які створюють його *периферію*, а далі – до *інтерпретаційного поля*. Останнє формується одиницями, що відображають різноманітні оцінки й судження. Таку послідовність цих ознак виявляють наступні досліджувані нами структурно-семантичні групи одиниць:

– ад’єктивні, субстантивні та дієприкметникові типу *(as) beautiful as a doll, a face like thunder, dressed up like a doll / like a plush horse*, значення яких є чітко вираженим і одночасно емоційно й експресивно забарвленим;

– дієслівні, типу *look like million dollars, look like a dog with two tails*, які характеризуються непрямим і часто опосередкованим рівнем вираження ознак у порівнянні із ядром;

– паремійні одиниці компаративного характеру, тобто прислів’я, приказки, які мають інтерпретаційний та узагальнювальний смисл і виражають зазвичай інтелектуальну або ж моральну оцінку ознак, рис, властивостей чи дій Людини: *There is no beauty like the beauty of the soul; Handsome is as handsome does*.

Таким чином, модель концепту HUMAN BEING представлена у дослідженні як багатомірне дихотомічно організоване концептуально-мовне поле, що має структуру, обумовлену природною структуризацією самого об’єкта дослідження – Людини. Ця модель є вихідною для подальшого ідеографічного, когнітивного та лінгвокультурного аналізу одиниць, що вербалізують цей концепт.

Дослідження одиниць КФ з погляду об’єктивації ними концепту HUMAN BEING засвідчує, що вони безпосередньо пов’язані з картиною світу Людини, з характеристикою її рис та ознак, станів чи дій: **«працьовитий»** – *work like a horse / like a beaver / like a (galley) slave*; **«нечесний»** – *(as) crooked as a dog's hind leg / as a crankshaft / as an eel's teeth* тощо. Подібні АКФО, будучи побудованими на порівнянні, мають усі категоріальні ознаки фразеологізмів. У семантиці таких одиниць спостерігається перетин антропоцентричної та аксіологічної семантики, образності й емотивності, універсальності й національно-культурної маркованості. Завдяки «антропоємній» (термін В. М. Телії) сутності та зазначеним структурно-семантичним ознакам ці одиниці здатні виступати ефективним експресивним засобом в системі мовних номінацій Людини та виразником концепту HUMAN BEING. На наш погляд, на прикладі АКФО ефективно спрацьовує закон економії мовних ресурсів, коли відносна простота їхньої структури, стислість, проте ємність, образність та емоційність, відтворюваність у мовленні дозволяє мовцеві часто підсвідомо доволі легко й без значних зусиль не стільки вказати на подібність Людини на когось / щось, скільки образно й емоційно висловити до неї своє ставлення, дати їй характеристику чи оцінку: *(as) ugly as the backyard fence, (as) crazy as a bed-bug, (as) silly as a goose, look like mutton dressed as a lamb* тощо.

З огляду на багатогранність об’єкта дослідження та його міждисциплінарний статус у роботі використано цілий комплекс методів і прийомів аналізу, зокрема: загальнонаукові, загальнолінгвістичні, а також спеціальні, які стосуються як питань концептології, так і фразеології.

У дослідженні були використані такі загальнонаукові методи дослідження, як моделювання, аналіз і синтез, індукція і дедукція, метод гіпотези, метод порівняння, описовий метод тощо.

У роботі домінує методологічний принцип антропоцентризму, який ґрунтується на даних когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології. З позицій

когнітивної лінгвістики змодельовано концепт HUMAN BEING, з'ясовано його структуру, а з позицій лінгвокультурології здійснено аналіз семантики АКФО, що його об'єктивують. При аналізі культурної специфіки як концепту загалом, так і АКФО зокрема, застосовується в основному *інтроспективний метод* дослідження.

У дисертації розроблено алгоритм аналізу концепту HUMAN BEING та одиниць КФ, який складається із трьох етапів (*інвентаризаційного, класифікаційного та інтерпретаційного*). На кожному з цих етапів використано низку спеціальних лінгвістичних методів (метод *фразеологічної ідентифікації, компонентний (семний) аналіз, лінгвокраїнознавчий коментар* фразеологічного значення, *контекстологічний аналіз* та інші), які уможливили цілісне дослідження матеріалу та досягнення поставленої мети.

Дослідженню в роботі підлягали АКФО, які відповідали таким трьом критеріям, як: 1) *фразеологічність* (наявність у них категоріальних ознак фразеологізмів); 2) *антропомаркованість* (присутність у семній структурі хоча б одного із антропомаркованих значень); 2) *компаративність* (побудова структури одиниці на основі порівняння).

У другому розділі «**Складники концепту HUMAN BEING крізь призму семантики компаративних фразеологічних одиниць**» здійснено аналіз основних складників концепту HUMAN BEING – асоціативно-образного, оцінного, а також фрагментарно – національно-культурного та гендерного.

Аналіз асоціативно-образного складника концепту HUMAN BEING, проведеного шляхом дослідження мотиваційно-образної основи його компаративно-фразеологічних номінацій, засвідчує, що цей концепт активно взаємодіє з іншими концептуальними сферами, звідкіля за асоціацією й аналогією запозичуються образні символи з різних культурних кодів/субкодів для їх перенесення в концептуальну сферу «Людина».

Загалом у формуванні концепту HUMAN BEING виявлено доволі велику кількість культурних кодів/субкодів (всього 20), що зумовлено складністю і багатовимірністю цього концепту у порівнянні з іншими. Такими найбільш значущими для концепту HUMAN BEING є: *зооморфний* – *as slow as a tortoise, laugh like a hyena*; *фітоморфний* – *(as) fair as a rose / as a lily, shake like an aspen leaf*; *предметно-артефактний* – *a head like a sieve, lie like a gasmeter*; *соматичний* – *(as) long as one's arm, know smth. like the back of one's hand*; *професійно-агентивний* – *work like a navy, (as) drunk as a lord*; *міфологічно-релігійний* – *(as) mad as hell, (as) ugly as a witch, (as) pale as death*; *природоморфний* – *(as) black as a thunder cloud, (as) changeable as the weather*; *астрономічний* – *(as) bright as the sun / as the star, look like a full moon*; *речовинно-мінералогічний* – *melt like wax, (as) hard as stone*; *гастрономічний* – *(as) polite as a pie, (as) flat as a pancake* тощо. Ці та інші культурні коди/субкоди виступають «донорами» символічних образів із різних сфер навколишньої дійсності і, формуючи образну основу АКФО, беруть тим самим участь у формуванні асоціативно-образного складника концепту HUMAN BEING. Вони підтверджують те, що

досліджуваний концепт характеризується не ізольованістю, а відкритістю змісту, а тому він здатний змінюватися і поповнюватися новими образами й асоціаціями.

Концепт HUMAN BEING за своєю природою аксіологічний, а тому оцінний складник, що формується семантикою АКФО, набуває в ньому особливу значущість. Зумовлено це тим, що будь-які ознаки і властивості, дії та вчинки Людини не можуть залишатися безоцінними, оскільки вони завжди провокують оцінну реакцію з боку тих, хто їх номінує, а це в свою чергу знаходить своє відображення у семантиці цих одиниць. Значною мірою їхній оцінній релевантності сприяє порівняння, що лежить в основі їх формування і яке як когнітивний феномен завжди передбачає оцінку того, що порівнюється.

Основними двома групами одиниць, що формують оцінний складник концепту HUMAN BEING, є *позитивно* та *негативно* оцінні АКФО, наприклад: (*as*) *beautiful as a picture* (+) – (*as*) *ugly as a witch* (-); (*as*) *wise as an owl* (+) – (*as*) *silly as a goose* (-); (*as*) *bold / brave as a lion* (+) – (*as*) *scared / timid as a hare / rabbit* (-) тощо.

Частотну групу АКФО складають *нейтрально-оцінні одиниці*, тобто ті, у яких оцінність не є чітко виражена або й взагалі відсутня, оскільки на це не вказує ні компонентний склад (об'єкт чи суб'єкт порівняння), ні сукупно виражене значення всієї одиниці, наприклад: (*as*) *like as chalk and cheese*, (*as*) *light as a feather* тощо. Це означає, що в Людині є індиферентна в оцінному розумінні зона, яка не підлягає однозначному позитивному чи негативному оцінюванню. Зазвичай такою відносно нейтрально-оцінною зоною є окремі параметри її зовнішності, ваги, колоративних ознак одягу, шкіри тощо. Проте й одиниці з нейтральною оцінкою у контекстуальному оточенні можуть мати конкретно виражену позитивну або негативну конотацію.

Окрему групу АКФО, що вербалізують концепт HUMAN BEING, складають *амбівалентні одиниці*, для яких характерна подвійність оцінності і які «змінюють «+» на «-» залежно від оцінної інтенції мовця: (*as*) *bright as a butterfly* (про дівчину/жінку) – 1. «гарно одягнута» (+); 2. «без смаку, строкато одягнута» (-).

Концепт HUMAN BEING, об'єктивований АКФО, є, з одного боку, *універсальним* (англ. (*as*) *poor as a church mouse* – укр. *бідний як церковна миша* – нім. *arm wie eine Kirchenmaus* – рос. *бедный как церковная мышь*), а з іншого – таким, що не позбавлений певних національно-культурних *специфічних/унікальних* рис. Так, *специфічність* HUMAN BEING спостерігаємо на прикладі АКФО, у яких простежується розходження зазвичай тільки на рівні суб'єктів порівняння (в іншій термінології – образів-еталонів), що зумовлено різним світобаченням та світорозумінням представників різних лінгвокультур, специфікою їх асоціативного мислення: «зовнішня подібність» – англ. *as like as two peas* – укр. *подібні як дві краплі води* – нім. *wie ein Ei dem anderen gleichen* – рос. *похожие как две капли воды*; «добре знання чогось/когось» – англ. *know like the palm of one's hand* – укр. *знати як свої п'ять палець* – нім. *kennen wie den kleinen Finger* – рос. *знать как свои пять пальцев* тощо.

Унікальність виявляє концепт HUMAN BEING, сформований за участю АКФО, в яких суб'єкти порівняння хоч і не мають якоїсь регіональної прив'язки до англійської лінгвокультури, проте їх використання у складі цих одиниць є абсолютно безеквівалентним і не трапляється в жодній іншій мові. Часто такими є енантіосемічні АКФО, в яких образи-еталони зумовлюють абсурдність та парадоксальність образу, наприклад: *(as) silly as a bag of worms, look like a death's head on a mopstick / like a dog with two tails, (as) drunk as a fiddler's bitch* тощо.

Зумовлює унікальність концепту HUMAN BEING семантика АКФО, внутрішня форма яких є затемненою і які виникли внаслідок мовного каламбуру, зокрема, *gru слів*, як, наприклад, *lit up like a Christmas tree / a church / a store window / a main street* «цілком п'яний» [гра слів: *lit up* – 1. «яскраво освітлений»; 2. «п'яний»], а також у результаті *алітерації*: *(as) thick as thieves at a fair* «дуже близькі, нерозлучні друзі» тощо.

Така ж унікальність концепту HUMAN BEING може бути зумовлена також використанням у складі АКФО у ролі суб'єктів порівняння безеквівалентних слів-етнонімів (своєрідних зоонімів, топонімів, антропонімів, історизмів тощо), семантика яких маркована етнокультурно і відома переважно тільки представникам англійської спільноти: *(as) happy as a possum* – амер. «досл.: щасливий як опосум» [*possum* – американська сумчаста тварина з довгим чіпким хвостом та буро-сірим хутром]; *(as) ugly as bandicoot* «нещасний, жалюгідний» [*bandicoot* – тварина, що проживає здебільшого в прибережних районах Австралії], *(as) tall as a maypole* [*maypole* – прикрашений квітами стовп, навколо якого танцюють 1 травня в Англії]; *(as) game as Ned Kelly* «дуже сміливий, хоробрий» [*Ned Kelly* – австралійський розбійник, відомий своєю хоробрістю], *scream like a banshee* «дуже голосно й моторошно кричати» [*banshee* – привид, чиє завивання під вікнами будинку в ірландській лінгвокультурі віщувало смерть].

Отже, в концепті HUMAN BEING цілком очевидно є взаємодія універсального / специфічного / унікального. Про це свідчить семантика одиниць, що його вербалізують, серед яких можна виокремити ті, які мають свої еквіваленти (повні / часткові) в інших мовах, та одиниці, які не мають таких еквівалентів й актуалізують культурну специфіку/унікальність цього концепту.

Досліджуваний концепт є гендерно-маркованим, що зумовлено природним поділом людства на жіночу і чоловічу статі, які різняться між собою своїми поглядами, уявленнями, поведінкою, світорозумінням, що відповідно знаходить своє відображення також на рівні семантики АКФО. Їхній аналіз свідчить про кількісну перевагу тих, що співвідносяться з чоловічими референтами, що доводить тезу про «гендерну асиметрію» в мовах, зокрема в англійській, яка є теж андроцентричною. При цьому маскулінно марковані одиниці здебільшого формують позитивний образ чоловіка: *(as) strong as a bull / as a lion, (as) hard as a flint / as a nut / as a rock; fight like a tiger / like a lion, work like a navy / like a slave / like a horse;* а фемінінно марковані – в основному негативний портрет жінки: *chatter like a*

magpie, (as) silly as a goose; A woman's hair is long, but her tongue is longer. A woman can throw out of the window more than a man can bring in at the door.

У третьому розділі «Ідеографічний, когнітивний та лінгвокультурний аналіз одиниць компаративної фразеології на позначення макроконцепту HUMAN BEING» проведено розгорнутий ідеографічний, когнітивний та лінгвокультурний аналіз компаративно-фразеологічних номінацій HUMAN BEING згідно з параметрами зовнішнього та внутрішнього світу Людини.

Загальна кількість АКФО, що об'єктивують макроконцепт HUMAN BEING, становить в роботі 2886. З них ті, що корелюють із гіперконцептом OUTER HUMAN BEING, складають 1144 АКФО, що становить 39,6% від загальної кількості. Загалом вони формують 29 дихотомічних опозицій. Високу щільність об'єктивації виявляють такі, як BEAUTIFUL /HANDSOME, PRETTY – UNBEAUTIFUL / NOT HANDSOME, UGLY (105); HEALTHY, STRONG – UNHEALTHY, WEAK (155); QUICK, ACTIVE – SLOW, INACTIVE (154), SOBER – DRUNK (69) тощо.

Кількість одиниць, що вербалізують гіперконцепт INNER HUMAN BEING, становить 1742 АКФО, що складає 61% від їх загальної кількості і які формують 45 дихотомічних опозицій. Найбільшу щільність об'єктивації виявляють такі як CHEERFUL, HAPPY – SAD, UNHAPPY (125); CALM, COOL, RESTRAINED – UNCOOL, UNRESTRAINED (104); FIRM, DETERMINED – WEAK, UNDETERMINED (68); WISE, CLEVER, SMART – UNWISE, STUPID (104); SINCERE, DECENT – INSINCERE, INDECENT (80); HONEST, TRUTHFUL – DISHONEST, UNTRUTHFUL (66); HARD-WORKING – LAZY (72).

Кількісні показники щодо щільності вербалізації гіперконцептів OUTER HUMAN BEING та INNER HUMAN BEING опосередковано демонструють, які риси, ознаки та властивості зовнішнього та внутрішнього світу Людини є важливими і пріоритетними для носіїв англійської мови.

Аналіз асоціативно-образного складника на рівні всього макроконцепту HUMAN BEING засвідчує, що англійська спільнота у номінації своїх рис, ознак і властивостей одиницями КФ запозичує образні символи із тих сфер, які є їй найбільш близькими, які її оточують і серед яких вона проживає. Так, проведені кількісні підрахунки демонструють, що, наприклад, у формуванні асоціативно-образної основи АКФО гіперконцепту OUTER HUMAN BEING домінують такі культурні коди/субкоди, як зооморфний (25,5%), предметно-артефактний (23%), фітоморфний (9,5%), речовинно-мінералогічний (7,3%), а гіперконцепту INNER HUMAN BEING – зооморфний (31,9%), предметно-артефактний (15,5%), соматичний (7,2%), речовинно-мінералогічний (6,7%). Загалом по макроконцепту HUMAN BEING найбільш активними у формуванні асоціативно-образного складника виявилися такі культурні коди/субкоди: зооморфний (28,7%), предметно-артефактний (19,3%), речовинно-мінералогічний (7%), та фітоморфний (6,9%) коди/субкоди.

З погляду аксіології цілком очевидною є значна кількісна перевага негативно оцінених одиниць над позитивно оціненими: 47% : 36% – в гіперконцепті OUTER

HUMAN BEING та 51% : 40% – в гіперконцепті INNER HUMAN BEING. По макроконцепту HUMAN BEING цей показник складає 51% (-) та 39% (+). Це доводить той факт, що негативні риси та ознаки Людини в англійській мові отримують кількісно і якісно детальнішу репрезентацію, ніж позитивні.

Проведений у роботі інтроспективний аналіз семантики компаративно-фразеологічних номінацій HUMAN BEING з окремими елементами порівняльного аналізу свідчить про наявність у їхньому складі, з одного боку, певної кількості одиниць, які мають свої еквіваленти в інших мовах, а з іншого – таких одиниць, семантика яких відзначається етнокультурною специфікою, навіть унікальністю. Ці одиниці здатні конденсувати у своїй семантиці особливості життя носіїв англійської мови, самобутність їхньої культури, своєрідність побуту, традицій, звичаїв, а також специфічне сприйняття ними навколишньої дійсності, що дозволяє АКФО виступати ефективним засобом формування *національно-культурного складника* концепту HUMAN BEING. При цьому основними культурними маркерами в структурі цих одиниць є суб'єкти порівняння, що містять у собі закодовану інформацію культурологічного характеру, яка відповідно нашаровується на семантику цих одиниць і дозволяє вербалізувати різні ознаки і властивості Людини специфічно та унікально, як от: *(as) safe as the **Bank of England**, look like the **May Queen**, look like million **dollars**, walk like a **Virginia fence**, laugh like little **Audrey*** тощо.

У концепті HUMAN BEING чітко виражений також *гендерний складник*, а тому гендерно марковані АКФО представляють обширний пласт одиниць цього концепту. Значна частина з них бере активну участь у стереотипізації чоловічого та жіночого образів в англійській мові. При цьому маскуліно марковані одиниці здебільшого формують позитивний образ чоловіка, а фемініно марковані – в основному негативний образ жінки.

Корпусний аналіз усіх АКФО, відібраних для дослідження в роботі, виявив значно більшу кількість їх реального вживання у корпусі The Corpus of Contemporary American English (COCA) ніж у The British National Corpus (BNC) і це співвідношення складає в середньому 5:1. Загалом цей аналіз демонструє такі відсотки реального вживання АКФО в текстах обох корпусів: 74% – в гіперконцепті OUTER HUMAN BEING та 71,8% – в гіперконцепті INNER HUMAN BEING, загалом в макроконцепті HUMAN BEING – 72,7%. Це значить, що не всі одиниці, відібрані із лексико- та фразеологічних джерел, були виявлені в обох корпусах, причому здебільшого ті, семантика яких мотивована певними історико-культурними фактами, прецедентними іменами міфологічного характеру, персонажами з літературних джерел тощо, як от: *(as) crooked as a **Tammany politician**, (as) queer as **Dick's hatband**, (as) old as **Methusalem**, (as) dead as **Queen Ann(e)*** тощо. Подібні одиниці, за нашими підрахунками, складають близько 27%, що свідчить, очевидно, про повільний процес *архаїзації* певної частини компаративних фразеологізмів. З іншого боку, аналіз дозволив виявити низку АКФО, які ще не зафіксовані у лексико-фразеологічних джерелах, але є вживаними у текстах корпусу, як, наприклад: *(as) awkward as a cow on a roller skates, as good as **iPhone**, lie like a **gasmeter*** тощо і засвідчують процес *поступової неологізації* складу одиниць КФ англійської мови.

ВИСНОВКИ

HUMAN BEING є базовим культурно значущим концептом, у якому одиницями антропоцентричної КФ об'єктивується не тільки поняттєво-логічна, але й культурно детермінована інформація про Людину як представника англomовної спільноти. Цей концепт має дихотомічний характер організації, що зумовлено полярністю рис, ознак та властивостей Людини.

Концепт HUMAN BEING як багатовимірна сутність в колективній свідомості англomовної спільноти, незважаючи на певну невизначеність і розмитість його меж, репрезентовано в дисертації інтегративним концептуально-мовним полем, об'єктивованими одиницями компаративної фразеології, які експлікують усю сукупність зовнішніх, фізичних ознак та властивостей, а також психо-емоційних, вольових, морально-етичних, інтелектуальних та соціальних рис Людини.

Структурно концепт HUMAN BEING представлено у роботі як дихотомічно організований феномен, що зумовлено полярною сутністю Людини, протилежністю її рис та ознак. З огляду на це *макроконцепт* HUMAN BEING структуровано двома основними *гіперконцептами* – OUTER та INNER HUMAN BEING, які репрезентують, з одного боку, зовнішні ознаки Людини, а з іншого – ті, що стосуються її внутрішнього світу. Відповідно складовими гіперконцепту OUTER HUMAN BEING в роботі розглядаються такі *власне концепти*, як APPEARANCE, PHYSICAL STATES, а гіперконцепту INNER HUMAN BEING – PSYCHO EMOTIONAL STATES AND FEELINGS, VOLITIONAL POWERS, INTELLECTUAL VIRTUES, MORAL QUALITIES, а також SOCIAL CHARACTERISTICS. Останні структуруються низкою протиставлених один одному *гіпоконцептів*, які формують *дихотомічні опозиції*. В обох гіперконцептах виокремлено 74 дихотомічні опозиції, які, будучи об'єктивованими АКФО, достатньо повно вичерпують зміст концепту. Загалом по макроконцепту HUMAN BEING найбільшою щільністю об'єктивації характеризуються такі дихотомічні опозиції, як BEAUTIFUL /HANDSOME, PRETTY – UNBEAUTIFUL / NOT HANDSOME, UGLY (105); HEALTHY, STRONG – UNHEALTHY, WEAK (155); QUICK, ACTIVE – SLOW, INACTIVE (154), CHEERFUL, HAPPY – SAD, UNHAPPY (125); CALM, COOL, RESTRAINED – UNCOOL, UNRESTRAINED (104); WISE, CLEVER, SMART – UNWISE, STUPID (104); SINCERE, DECENT – INSINCERE, INDECENT (80); HONEST, TRUTHFUL – DISHONEST, UNTRUTHFUL (66); HARD-WORKING – LAZY (72).

Проведений у роботі ідеографічний, когнітивний та лінгвокультурний аналіз компаративно-фразеологічних номінацій макроконцепту HUMAN BEING дозволяє констатувати, що компаративні фразеологічні одиниці антропоцентричного характеру, побудовані на порівнянні, містять такі концепторелевантні структурно-семантичні ознаки, як відносна простота їхньої структури, стислість, проте ємність, яскраво виражена образність, оцінність, емотивність, етнокультурна та гендерна маркованість. Цим одиницям властивий зазвичай загальноживаний характер семантики їхніх компонентів, відтворюваність у мовленні, що дозволяє мовцеві без

особливих зусиль у випадку необхідності дати коротку, проте ємну, образну й емоційну характеристику Людині, її якостям, діям та вчинкам. Завдяки вищезазначеним структурно-семантичним ознакам одиниці КФ адекватно корелюють зі специфікою концепту HUMAN BEING, а тому виступають одним із ефективних засобів його об'єктивації та формування таких основних його складників, як асоціативно-образний, оцінний, національно-культурний та гендерний.

Дослідження дозволило також установити, що АКФО є тільки певною структурно-семантичною групою у складі всіх мовних одиниць англійської мови на позначення концепту HUMAN BEING, а тому вони не покривають своєю семантикою всі поняттєві зони й параметри, що стосуються Людини. Зумовлено це тим, що ці одиниці сформовані зазвичай зі слів основного словникового фонду, що виражають традиційні поняття архетипного характеру, а тому вони вербалізують найбільш основні ознаки та властивості HUMAN BEING і як результат, ті, що мають більш абстрагований характер, на зразок «*grateful - ungrateful*», «*optimistic - pessimistic*» тощо часто залишаються поза вербальним охопленням цими одиницями.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у виявленні особливостей функціонування компаративних фразеологічних одиниць антропоцентричного характеру у різних формах дискурсу, у зіставному аналізі їх національно-культурної специфіки на матеріалі споріднених і неспоріднених мов, а також національних варіантів англійської мови, у подальшій роботі над словником, зокрема у доповненні його на основі текстів корпусу новими АКФО та виданні такого словника.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ РОБОТИ ВІДОБРАЖЕНО У ПУБЛІКАЦІЯХ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Билиця У.Я. Особливості оцінності компаративних фразеологічних номінацій людини в англомовній картині світу. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*: зб. наук. пр. Одеса, 2015. Вип. 19. Т. 1. С. 187–191.

2. Билиця У. Я. Гендерна релевантність компаративних фразеологічних номінацій людини в англомовній картині світу. *Прикарпатський вісник Наукового товариства ім. Т. Шевченка «Слово»* / наук. ред. С. І. Хороб. Івано-Франківськ, 2015. № 2 (30). С. 158–167.

3. Билиця У. Я. Дихотомічні мікроконцепти «красивий» – «некрасивий» в англомовній картині світу засобами компаративної фразеології. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. Івано-Франківськ, 2015–2016. Вип. 44–45. С. 153–160.

4. Билиця У. Я. Коди культури в образі людини в англомовній картині світу (на матеріалі компаративної фразеології). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*: зб. наук. пр. 2016. Вип. 62. С. 41–44.

5. Билиця У. Я. Об'єктивація інтелектуальних якостей людини одиницями компаративної фразеології в англomовній картині світу. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2018. Вип. 3, Т. 1. С. 85–92.

6. Билиця У. Я. Компаративні фразеологічні номінації окремих морально-етичних рис характеру людини в англomовній картині світу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. 2018. Вип. 3. С. 9–15.

7. Былица У. Я. Компаративно-фразеологический образ человека в англоязычной картине мира сквозь призму «универсального», «специфического» и «уникального». *Science and Education a New Dimension. Philology. Scientific and Professional Conference «Philology and Linguistics in the Digital Age – FiLiDA 2017»* (Budapest, March 26, 2017). Budapest, 2017. № V (33), Iss. 123. P. 16–19.

8. Былица У. Я. Этнокультурная специфика семантики компаративных фразеологических номинаций человека в англоязычной картине мира. *Лингвистика, лингводидактика, лингвокультурология: актуальные вопросы и перспективы развития: материалы I Респ. науч.-практ. конф. с междунар участием* (Минск, 23–24 февр. 2017 г.). Минск: Изд. центр БГУ, 2017. С. 156–159.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Билиця У. Я. Дихотомічний характер концепту «людина» в мовній картині світу. *Дискурсні стратегії лінгвістики XXI століття: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Львів, 24–25 листопада 2011 р.). Львів: Вид-во Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2011. С. 74–76.

10. Билиця У. Я. The Cultural Codes of English Comparative Phraseological Units. *Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2013): матеріали Міжнар. наук. конф.* (м. Івано-Франківськ, 13 березня 2013 р.). Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2013. С. 54–56.

11. Билиця У. Я. Вольові якості людини крізь призму лінгвокультурології в англomовній компаративній фразеології. *Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2016): матеріали Міжнар. наук. конф.* (м. Івано-Франківськ, 18-19 березня 2016 р.). Івано-Франківськ: ТОВ «ВГЦ «Просвіта», 2016. С. 5–12.

12. Билиця У. Я. Дихотомія емоцій людини «веселий, радісний, щасливий» – «невеселий, сумний, нещасний» в англomовній картині світу (на матеріалі компаративної фразеології). *Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2017): матеріали IV Міжнар. наук. конф.* (м. Івано-Франківськ, 16-17 лютого 2017 р.). Івано-Франківськ: Видав. Кушнір Г. М., 2017. С. 170–176.

13. Билиця У. Я. Вербалізація морально-етичних рис характеру людини, що виявляються у ставленні до праці, до виконання обов'язків (на матеріалі

англомовної компаративної фразеології). *Сучасний вимір філологічних наук: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Львів, 20–21 липня 2018 р.)*. Львів: Наук. філол. організація «Логос», 2018. С. 69–74.

АНОТАЦІЯ

Билиця У. Я. Концепт HUMAN BEING в англomовній компаративній фразеології. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2019.

У роботі вперше у вітчизняній англiстиці виокремлені та комплексно досліджені антропоцентрично марковані одиниці компаративної фразеології сучасної англійської мови, що репрезентують й об'єктивують концепт HUMAN BEING. У дисертації проаналізовано релевантні структурно-семантичні ознаки цих одиниць, завдяки яким вони здатні виступати ефективним репрезентантом і виразником концепту HUMAN BEING; сформовано за дихотомічним принципом структуру досліджуваного концепту та окреслено принципи його концептуально-мовної організації; досліджено основні складники концепту HUMAN BEING – поняттєвий, асоціативно-образний, ціннісний, а також фрагментарно – національно-культурний та гендерний кризь призму семантики АКФО; здійснено розгорнутий ідеографічний, когнітивний та лінгвокультурний аналіз компаративно-фразеологічних номінацій Людини відповідно до параметрів її зовнішнього та внутрішнього світу; проведено корпусний аналіз досліджуваних одиниць на предмет їхнього реального вживання/невживання в текстах The British National Corpus (BNC) та The Corpus of Contemporary American English (COCA); систематизовано у вигляді словника весь склад компаративних фразеологізмів на позначення HUMAN BEING в англійській мові.

Ключові слова: концепт, концепт HUMAN BEING, компаративна фразеологія, компаративна фразеологічна одиниця, дихотомічний принцип.

АННОТАЦИЯ

Былица У. Я. Концепт HUMAN BEING в англоязычной компаративной фразеологии. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2019.

В работе впервые в отечественной англистике выделены и комплексно исследованы антропоцентрически маркированные единицы компаративной фразеологии современного английского языка, которые репрезентируют и объективируют концепт HUMAN BEING. В диссертации проанализированы релевантные структурно-

семантические признаки этих единиц, благодаря которым они способны выступать эффективным репрезентантом и выразителем концепта HUMAN BEING; сформировано согласно дихотомическому принципу структуру исследуемого концепта и очерчены принципы его концептуально-языковой организации; исследованы основные составные части концепта HUMAN BEING – понятийную, ассоциативно-образную, ценносную, а также фрагментарно – национально-культурную и гендерную сквозь призму семантики единиц компаративной фразеологии; осуществлено развернутый идеографический, когнитивный и лингвокультурный анализ компаративно-фразеологических номинаций Человека согласно всех параметров его внешнего и внутреннего мира; осуществлено корпусный анализ исследуемых единиц относительно их реального употребления/неупотребления в текстах The British National Corpus (BNC) и The Corpus of Contemporary American English (COCA); систематизировано в форме словаря весь состав компаративных фразеологизмов на обозначение HUMAN BEING в английском языке.

Ключевые слова: концепт, концепт HUMAN BEING, компаративная фразеология, компаративная фразеологическая единица, дихотомический принцип.

ABSTRACT

Bylytsia U. Ya. The concept HUMAN BEING in the English comparative phraseology. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: Specialty 10.02.04 – Germanic Languages. – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv. 2019.

The dissertation focuses on objectivizing the concept HUMAN BEING by anthropocentric comparative phraseological units of the English language. Such phraseologisms are identified and systematically described. Attention is paid to the analysis of their structural-semantic features which foster the whole units to be an effective expressive means in the system of nominations of the human being in order to objectivize the concept HUMAN BEING.

The dichotomous approach is employed to model the structure of the given concept, since the human being, like most phenomena of the environment, is characterized by a contradictory content organization, where some features, properties or qualities coexist with the opposite ones simultaneously. And it determines the presence of a series of dichotomous oppositions concerning the human being's external and internal worlds.

According to the defined principles of the conceptual-linguistic organization, the macroconcept HUMAN BEING consists of two hyperconcepts OUTER and INNER HUMAN BEING. The hyperconcept OUTER HUMAN BEING comprises the concepts APPEARANCE, PHYSICAL STATES, and the hyperconcept INNER HUMAN BEING – the concepts PSYCHO EMOTIONAL STATES AND FEELINGS, VOLITIONAL POWERS, INTELLECTUAL VIRTUES, MORAL QUALITIES, and SOCIAL CHARACTERISTICS. The latter concepts consist of hypoconcepts which are

differentiated into 74 dichotomous oppositions BEAUTIFUL, HANDSOME – UNBEAUTIFUL, UGLY; HEALTHY, STRONG – UNHEALTHY, SICK; CHEERFUL, HAPPY – SAD, UNHAPPY; BRAVE, COURAGEOUS – TIMID, UNCOURAGEOUS; SINCERE, DECENT – INSENCERE, INDECENT, etc. These oppositions are verbalized by anthropocentric comparative phraseological units that all together objectivize the concept HUMAN BEING.

The significant components of the concept HUMAN BEING – associative-figurative, evaluative, cultural-specific and gender ones are under study from the point of the semantics of anthropocentric comparative phraseological units. The research of the associative-figurative component of the concept HUMAN BEING is aimed to consider the semantics of comparative phraseological units with the help of cultural codes which makes it possible to reveal that this concept is closely related to other conceptual spheres and they are the donors of symbols for forming comparative phraseologisms to objectivize the concept HUMAN BEING. The evaluative component of the present concept is mainly formed by two main groups of comparative phraseological units - positively and negatively charged ones, that is explained by the dual, contradictory and ambiguous nature of the human being. At the same time, the number of negatively evaluating units significantly exceeds the positively charged ones (50 % (-) and 39% (+)). The concept HUMAN BEING is universal specific and unique. It is proved by the semantics of the comparative phraseological units which contain the corresponding features and verbalize this concept. The given concept is also gender-marked, as it is objectivized by comparative phraseological units with the semantics reflecting the gender-relevant information about women and men.

An extensive ideographic, cognitive and linguocultural investigation of the anthropocentric comparative phraseologisms is carried out according to the parameters of the human being's external and internal worlds. This analysis allows us to achieve the main target – to clarify the specificity of objectivizing the concept HUMAN BEING by means of the English comparative phraseology, to take inventory and to systematize their volume, to specify the sources of their origin and on their basis to make a complex analysis of this macroconcept.

The corpora analysis shows that almost a quarter of the comparative phraseologisms are not registered in the British National Corpus and the Corpus of Contemporary American English. These are mainly the units which gradually become archaic. The analysis also reveals a number of comparative phraseologisms that have not been recorded in lexicographic sources yet, nevertheless they are frequently used in speech.

Key words: concept, the concept HUMAN BEING, anthropocentric comparative phraseological unit, comparative phraseologism, dichotomous approach, macroconcept, hyperconcept, hypoconcept.